

Petter Dass

**Vær hilset I Nordlands bebyggende
Mænd**

(fra Nordlands Trompet)

Utgave ved Hanne Lauvstad

Det norske språk- og litteraturselskap/bokselskap.no
Oslo 2011

Petter Dass: Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd

Utgave ved Hanne Lauvstad, Det norske språk- og litteraturselskap, 2011.

Teksten følger 1739-utgaven av *Nordlands Beskrivelse* og er basert på Hanne Lauvstads transkripsjon i avhandlingen *Helicons Bierge og Helgelands schiær*, Universitetet i Oslo 2005. Teksten er utstyrt med tekstkritisk apparat og kommentarer ved Hanne Lauvstad.

Publisert: 2011. Oppdatert: 2022

Teksten er lastet ned fra bokselskap.no

[Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd]

Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd/
Fra Værten i Huuset/ til trællende Svend/
Vær hilset I Kofte-klæd Bønder;
Ja samtlig/ saavel ud til Fiære som Field/
Saa vel den der bruger med Fisken paa Gield/
Som salter Graa-Torsken i Tønder.
Vær hilset i Geistligheds hæderlig Lius/
Prælater og Orden i Helligdoms Huus/
Hver i sin Bestilling hin gieue;
Tillige du velbetroed' Øvrigheds Mand/
Som bør bære Sverdet og Rætten i Land^{v1}/
Fra Vold og U-noder handthæve.
Hil være Leilændingen/ Huusmanden og/
Hver Odelsmand^{v2} med den Strandsiddende Flok/
Af hvad for slags Middel og Evne;
Udliggere^{k1}/ Kremmere^{v3}/ hvad Navn de har/
Samt fleere som jeg her udtydelig klar/
For Mangel paa Tiid ey kand nævne.
Hil være det elskelig Qvindelig Kiøn/
Matroner og ægtegift Hustruer skøn/
Madamer med ugifte Piger;
Dog synderlig dydig' Gemytter i sær/
Min Hilsen jeg samtlig tilbyder en hver/
Og redebon Tienest' tilsiger.ⁿ¹
I ville/ naar Solen paa Hvelvingen glad/
Fremskrider til Middags opstigende Grad/
Mig viide samdrægtig den Ære;
Til Maaltid at komme/ som Giæster i Rad/
Mit Bord at bepryde/ samtycker med hvad/
Som Huuset formaar at frembære.ⁿ²

Udlændiske Rætter ey laves skal her/
Ey Gylden Skov-Essen skal stande fornær/
Min Pung ey sligt mægter at kiøbe;
Ey heller udover sædvanlige Skik/
Paabydes skal nogen u-maadelig Drik/
Med Bachi fuldmaalede Støbe.
I Kongelig Kiøcken jeg aldrig har vær't/
Var aldrig af fremmede Mester oplærd/
En Suppe paa Fransk til at kaage;
Thi bedes høytærede Venner om Gunst/
I mig ey bespotter/ om jeg i min Kunst/
Ey træffer saa lige de Kloge.
Bereedet ey vorder Ahsveri^{k2} Banqvæt/
Paa Førsterlig Maade med dobbelte Sæt/
I har ey Peponer^{k3} at vente;
Ey stegte Phasaner/ ey Turtelen ung/
For let er min Taske[/] for arm er min Pung/
Calkoner/ Capuner at hente.
Hvad venter vi Kryder og Nelliker sund/
Sligt giver alleene dend Indiske Grund/
Her fanges ey Duer^{v4} at tære;ⁿ³
En Ræt tilberedet/ af udblødet Sey/
Behager jer Venner/ da siger ey Ney/
Den skal til jers Tieneste være.
Smør Klacken paa Bræcken og bæres skal frem
Og bygbaget Fladbrød/ Een Lev eller fem/
Hver kliner saa meget ham lyster;
Det være skal gierne/ min' Giæster u-spart/
Ey ringeste Pølse skal blive forvart/
Ey Blanden for dennem der tørster.
En Skinke jeg eyer/ om nogen har lyst/
Har hængt udi Røg/ nu paa niende Høst/
Er temmelig vel udi Spege;
En Tønde got Bonde Gods staar i mit Buur/
Blev fanget i Fior/ smager træffeligh suur/
Jeg deraf et par har at stege.
For Græskar/ Augurker/ Oliver/ Capres/
Tracteres I skal med en Kaal udaf Græs/

Faar dermed saa være fornøyet;
Een Grød giort af Næper/ det er min Salat/
Thi skulle jeg lovet een Grød af Sochat/
Da havde jeg skammelig løyet.
Ey Lefser/ ey Gomme/ skal blive forgiæt/
Og Pandkag af Æg til den seeneste Ræt/
Jeg tale vil intet om Lommer;
Dog beder jeg atter/ at Villien den maa/
For Verket antages/ om alting ey saa/
Som det sig vel sømmet/ fremkommer.
I mærker Velærede Venner og kiær/
Foruden Omtale/ hvad Meeningen er/
Og hvad som forstaaes herunder;
I Pennen at føre/ jeg haver i agt/
Om Nordland/ hvorledes det findes udstrakt/
Med liggende Lotter og Lunder.¹⁵
Om Klipper at skrive baade gammel og graa/
Og Snee/ som evindeligt ligger derpaa/
Om Backer/ om Elver og fleere;
Hvad Landmanden haver til Næring og Brug/
Hvad Spise de pleyer at sætte paa Dug/
Med anden Omstendighed meere.
Slig Skrifter om Bugen ey mættes derved/
I Sindet dog nogen Fornøyelighed
Dend Elskelig Læser kand bringe.¹⁴
Imidlertid burde min skrøbelig Pen/
Den Romerske Musam at søge til Ven/
Om Hielp udi Verket betinge.
Men hvad vil jeg fare slig u-bekant Vey/
See Helicon ligger for langt udaf Ley/
Jeg frygter mig Fanden maat møde
Om Natten paa Reysen tilføye mig Vold;
Thi hvo veed ey af de Satyriske Trold/
Som vrimler i Ørken hin øde.
Hvad har vi fornøden Gudinderne Ni/
Er icke for saadant vor Christendom fri/
Vi lade de Hedninger blive;
Og løse vor' Tanker af Mørkhedsens Baand/

Der findes i Norge/ vel noksom den Aand/
Som Gaver og Tunge kand give.
Hvad søge vi HERren i fremmede Land/
Er GUD i ald Verden ey middelste Mand/
I Dag og i Morgen den samme?
Hvo haver opfyldet baad' Himmel og Hav/
Er hand ey den HERre som Mennisken gav/
Sin evige Viisdom at ramme.
Belees bør billig de Hedninger ud/
Som sluttet at HERren var Biergenes GUD/
Men icke en GUD udi Dale;^{k4}
Phy/ hvilke Phantaster^{k5}/ Indbildninger vrang/
Alt saadant vi lader henløbe sin Gang/
Foruden ald vid're Omtale.
Alleene til HERren jeg føyer mig hen/
Hand ville selv røre min Maalløse Pen/
Og herudi gjøre det beste;
Thi jeg af mig selver kand intet formaa/
Vi vides u-sunde fra Top indtil Taa/
Paa mindste vor' Lemmer og meeste.
Velan/ see vi legge vil Skibet fra Land/
Og vinde vor Seigel i Frelserens Haand
Paa Bølgen for Vinden at skride/
Forinden vi Stierne i Aften faar see/
Forhaabes jeg Klipperne ligger i Lee/
Vi derpaa maa sikkerlig lide.¹⁵

Om tekstavsnittet

av Hanne Lauvstadⁿ⁶

Hilsningsavsnittet er antakelig det aller mest kjente tekstavsnittet i Nordlands Trompet.

Vi ser at fortellerstemmen rosende først hilser sine tenkte tilhørere generelt, deretter som samfunnsgrupper ordnet etter *ordo naturalis*, dvs. «ovenfra og ned», med geistlige og juridiske embetsmenn først, deretter leilendinger, husmenn og så vel selveiende bønder som fiskere uten jordeiendom, dessuten ulike slags kjøpmenn og til slutt kvinnene, først de gifte, så de ugifte.

Hilsningsavsnittet består av fem hoveddeler: Først tiltalen av publikum, så en invitasjon til middag, deretter en tolkning av måltidsskildringens allegoriske betydning, så en metapoetisk betraktning om skrivingen, til slutt en konklusjon om at alt må legges i Herrens hender. I hilsningsavsnittet, både i måltidsinvitasjonen, i drøftingen av musepåkallelsen og i seilasallegorien, settes det fremmede opp mot det hjemlige og det hedenske opp mot det kristne. Avsnittet framhever videre bevegelsen fra det fremmede til det hjemlige. Det hjemlige viser her først og fremst til en kristen kontekst, ikke til noen nasjonal, norsk «patriotsfølelse», slik man kan få inntrykk av gjennom en del av den tradisjonelle *Nordlands Trompet*-resepsjonen.

Etter at fortelleren har hilst sine tilhørere, innbyr han dem til et middagsmåltid. Deretter får vi en presentasjon av det enkle måltidet, satt opp mot fornemme, «udlændiske» matretter, en motsetning som minner om skildringen av bokens enkle utstyr i «Fortale til Bogen». Det er figuren *enumeratio* som benyttes når fortelleren først ramser opp hvilke fasjonable retter som *ikke* vil bli satt fram (og nettopp slik får han beskrevet dem), og etterpå hvilke hjemlige, bondske retter tilhørerne vil bli budt (Lausberg 1990:337ff.). Fortellerens «hilsning» av den nordlandske befolkning, nevnt etter rang og verdighet, har først og fremst en epideiktisk funksjon (Hansson [2002]:99). Nordlendingene er tematiserte

adressater som fortelleren inviterer til et måltid. Måltidet skildres som enkelt og bondsk.

Deretter kommer en oppramsing av hvilke hjemlige retter som tilbys. I måltidsallegorien med antikke tradisjoner blir de hjemlige matvarene konsekvent satt opp mot de utenlandske. Virkelighetens retter får her en språklig representasjon. Matbordsskildringen gir oss dessuten informasjon om ett av de punktene fortelleren sier at han vil ta opp angående Nordland og nordlendingenes kår: «Hvad Spise de pleyer at sætte paa Dug». På en imponerende måte kobles allegoriene og bibelallusjonenes bokstavelige innhold til tekstens emne. Både mat- og skipsskildringene angår også tekstens emne helt bokstavelig og konkret. Nettopp det topografiske, reiseskildringen, og det økonomiske, redegjørelsen for næringsgrunnet, er tekstens gjennomgangsmotiver. Merk at flere av de situasjonene som blir presentert for oss i teksten, er knyttet til måltidsskildringer, jf. for eksempel bryllupsskildringen (a:54ff.) og måltidet som avslutter konflikten med skyssbøndene (a:48). Derfor kan måltidsmotivet sies å fungere som en rød tråd i teksten, med alle de allegoriske implikasjoner som ligger i det. Iøynefallende er det også at mange av de omtalte bibelstedene det alluderes til, dreier seg om mat- og skipsscener. Den livaktige skildringen av nordlandske folketyper og deres kosthold ivaretar dessuten tekstens underholdende oppgave.

Måltidet som allegori for leseprosessen har klassiske aner (Curtius 1993 [1948]:144). For eksempel roser Pindar sin egen diktning for at den gir leseren noe å spise. Bruland (1991:203) har påpekt Petter Dass' imitasjon av klassiske forbilder, bl.a. med skinkemetaforen som eksempel.

En Skinke jeg eyer/ om nogen har lyst/
Har hængt udi Røg/ nu paa niende Høst/
Er temmelig vel udi Spege.ⁿ⁷

Bruland gjør oppmerksom på at allerede Ludwig Passarge i sin tyske oversettelse av *Nordlands Trompet* (1880) påpeker at skinken med den uvanlig lange speketiden er en allusjon til Horats' *Ars Poetica*,ⁿ⁸ v. 386–389: «Hvis du likevel engang skriver noe, så la det utsettes for en Maecius' kritiske blikk, for din fars og for mitt. La det så hvile nedlåst i skrinet til det niende året» (i Østerud (utg.) 1997:37).ⁿ⁹ Selv vil jeg legge til at skinkemetaforen dermed har et sterkere metalitterært preg enn man ved første øyekast avslører, siden dette stedet hos Horats nettopp omtaler skriveprosessen og hvor viktig forfatterens selvkritikk er. Bruland (1991:203) hevder at Petter Dass skrev for både nordlandske fiskerbønder

og lesere med «samme eller liknende dannelsesbakgrunn som ham selv», og han mener at Dass' innpakkede eller skjulte allusjoner til klassisk litteratur skyldes dette forholdet. Jeg deler ikke denne oppfatningen. Petter Dass' salmer kan nok være rettet til både lek og lærd, men *Nordlands Trompet* henvender seg etter min mening først og fremst til et lærd publikum, jf. også min diskusjon av Sejersteds (2002a) fortolkning. De innpakkede allusjonene er, slik jeg tidligere har vært inne på, et vanlig fenomen i kunstillitteraturen. Med Hansson (2000:61ff.) har jeg tidligere valgt å omtale denne framgangsmåten som «poetisk stenografi» og forklart at dens forutsetning er at det eksisterer et allment litterært repertoar.

Også i Bibelen finner en ofte matmetaforer, og metaforbruken fortsetter i den kirkelige tradisjonen. Måltidsskildringen inneholder da også flere kristne allusjoner, f.eks. til nattverden og til bryllupet i Kana (Joh 2,1–11). Beskrivelsen av måltidet fungerer som en allegori, som eksplisitt tolkes av fortelleren til slutt: Som nattverden har også dette måltidet en dypere religiøs betydning. Og slik som ved bryllupet i Kana, hvor Jesus forvandlet vann til vin, byr forfatteren her i utgangspunktet på en enkel drikk («Blande»), men det ligger samtidig implisitt et håp fra forfatteren om at leseren vil være i stand til å la teksten gjennomgå en underrets metamorfose, som minner om nattverdens og især om det som skjedde i Kana, idet han leser teksten på en kristen måte.

Allegorien henspiller på lesehandlingen. Slik møter leseren et eksplisitt program for hva boken skal handle om. Her kommer også tekstens egentlige adressater til syne («Velærede Venner og kiær») (Hansson [2002]:100). Nettopp adjektivet «velærede» signaliserer at teksten retter seg mot lærde menn (ODS XXVI:[sp.]1048, Hansson [2002]:8).ⁿ¹⁰ Det som skal behandles i *Nordlands Trompet*, er den nordlandske topografien, værslag, næringsveier, innbyggernes matvaner. Målet er dels opplysning, men, fortsatt med en beskjeden holdning, forklarer fortelleren at boken i det minste skal være underholdende, om den ikke strekker til som informativt verk. Verkets underholdende og informative funksjon begrunner samtidig den enkle formen og det enkle emnet – undervisende tekster kunne etter reglene for *decorum* være i en enklere stil enn det som var vanlig for enkomiastiske tekster (Hansson [2002]:100).

Deretter kommer den metapoetiske betraktning.

Avvisningen av musepåkallelse følger mønsteret for den progymnasmatisk øvelsen avvisning (gr. *anaskeuē*, lat. *refutatio*, *confutatio*) (Eriksson (utg.) 2002:56ff.). Fortelleren tar her tilsynelatende avstand fra den klassiske poetikk og

retorikk, representert ved de romerske musen på Helikon, med begrunnelsen at den er hedensk og derfor ikke sømmer seg blant kristne.

Avvisningen starter med en innledning. Deretter følger noen faste punkter, hvert fyller 6 vers (unntatt innledningen og konklusjonen, som begge er på 3 vers): Først en svartmaling – ikke av dem som kommer med påstanden, men av selve handlingen. Fortelleren knytter musene til fanden selv, hedenske som de er. Istedenfor å nå fram til Helicon, risikerer han å havne i en ørken hvor fanden møter ham. Her ligger også en mulig allusjon til Matt 4,1–11, Mark 1,12–13 og Luk 4,1–13, hvor det fortelles om hvordan djvelen fristet Jesus i ødemarken. Her spiller også mat og spising en viktig rolle: Jesus vil ikke gjøre stein til brød på djvelens kommando og svarer: «Der staar skrefvet: Mennisket lefver icke alleniste af Brød; men af hvert Ord/ som gaar igiennem Guds Mund» (Matt 4,4). Brød og ånd er et sentralt tema, og avsnittet blir dermed en videreføring av måltidsskildringens framheving av den rette tekstforståelsen, som vi alt har møtt. Antikke forestillinger trekkes inn i den hjemlige forestillingssfære («Satyriske Trold»). Den obligatoriske utlegningen av saken understreker hva som egentlig er spørsmålet i denne sammenheng. Fortelleren sier at han setter seg fore å hente hjelp til skrivingen i Norge. Her dreier det seg riktignok ikke om det folkelig-norske eller nasjonalt-norske, men om et kristent budskap, som like gjerne kan forkynnes fra «kolde Tuer», siden Gud finnes overalt. Ifølge Afthonios skulle man i øvelsen *refutatio* gjennomgå saken ved hjelp av følgende punkter: det uklare og usannsynlige, det umulige, det inkonsekvente, det upassende og endelig det ufordelaktige (Eriksson (utg.) 2002:56). Det uklare eller usannsynlige er ikke aktuelt her, siden musepåkallelsen ikke er en regulær påstand. De øvrige punktene behandles i en noe endret rekkefølge enn den vi finner hos Afthonios: Først det inkonsekvente ved det å påkalle musene, deretter det samtidig umulige og upassende ved en slik handling. Nå kommer en underbygging, fylt med den patos som et utrop kan gi: «Phy/ hvilke Phantaster/ Indbildninger vrang». Til slutt framheves indirekte det ufordelaktige ved å påkalle musene, ved at fortelleren peker på hvor avhengig han, som alle andre mennesker, er av Guds hjelp.

Argumentasjonen kan også minne om den vi finner i en annen progymnasmatisk øvelse, *thesis*. Her var regelen at man skulle drøfte saken (*propositio*) (Rådberg 2003:242) ut fra fire *loci*: lovlighet, rettferdighet, formålstjenlighet og mulighet (Hansson 2003a:14). De *loci* man ev. gjenfinner her, er imidlertid omformet etter en kristen tankegang. Å drøfte sakens lovlighet blir å drøfte hvorvidt musepåkallelsen kan godtas i en kristen kontekst (hvilket altså avvises). Også rettferdigheten er sett i forhold til den kristne Guds rettferdighet.

Hvorvidt musepåkallelsen kan sies å være formålstjenlig og mulig drøftes likeledes – og avvises på kristent grunnlag.

Til slutt finner vi en konklusjon (som ikke er med i Afthonios' mønster for *refutatio*). Denne metapoetiske refleksjonen understreker at verket har en forkynnende side, i tillegg til den informative og den underholdende. Samtidig kan den også oppfattes som en forlengelse av den allegoriske fortolkningen, nå på et tropologisk nivå. I stedet for den konvensjonelle musepåkallelsen får vi derfor som konklusjon en anropelse av Gud med bønn om hjelp til gjennomføringen av det dikteriske programmet som er angitt.

Her blir båtreisen en allegori over leseprosessen. Seilasallegorien har røtter i klassisk romersk diktning, for eksempel bruker Vergil den i *Georgica* (II, 41).ⁿ¹¹ Begynnelsen på verket sammenlignes med det å heise seil og dra av sted, mens seilene reves ved avslutningen. I verk som består av flere bøker, kan hver bok begynne med seilheisingen og slutte med revingen. Seilasallegorien ble etter hvert så vanlig at den i senantikken utviklet seg til å bli en «allmennplass» («Gemeinplatz»). Dikteren som skipperen, og hans ånd og verk som båten, er forøvrig metaforer som allerede hos Hieronymus får tilknytning til Den hellige ånd, idet han lar denne erstatte vinden som skal drive båten framover. Dette ligner uttrykksmåten og holdningen i *Nordlands Trompet*.

Leseprosessen sammenlignes indirekte med stormen på Gennesaretsjøen (Matt 8,23–27, Mark 4,35–41, Luk 8,22–25). Allusjonen, som inkluderer bildet av at man kommer i trygghet om kvelden, stemmer best overens med Mark 4,35–41.ⁿ¹² Fortellingen om da Jesus stilte stormen har en tropologisk betydning: Den kristne bør likeledes legge hele sin tilværelse i Frelserens hånd. Her kan det dessuten skjule seg en allusjon til den apokryfe «Visdommens bok», 14,3.ⁿ¹³ Apokryfene var fram til 1904 inkludert i de dansk-norske og norske bibelutgavene.ⁿ¹⁴ Disse tekstene, som er forholdsvis ukjente for de fleste moderne lesere, ble hyppig lest og referert til i eldre tid. Bibelallusjonen inngår i en allegori hvor også leseprosessen stilles inn under Guds beskyttelse. Forfatteren styrer naturligvis «skipet» (boken), men forfatter- og leseaktiviteten settes inn i en større, kristen sammenheng, hvor forfatteren forvalter det kristne budskapet, og hvor leseren må ha tillit til at han/hun retorisk loses trygt i havn.

Men avsnittet om den mulige musepåkallelsen har også elementer fra de progymnasmatisk øvelsene kria og sentens. De åtte punktene som disse skulle inneholde, var: lovprisning (*laudatio*), påstand eller tese (*propositio*), begrunnelse (*ratio*), motsetning (*contrarium*), lignelse (*simile*), eksempel (*exemplum*),

vitnesbyrd (*testimonium*) og sammenfatning (*epilogus*) (Eriksson (utg.) 2002:50ff., Rådberg 2003:241ff.). I avsnittet hvor musepåkallelsen drøftes, er påstanden (tesen) at man bør påkalle musene for å be om hjelp til diktningen. Tesen, med sine hedenske implikasjoner, stilles her imidlertid opp som motsetningen (*contrarium*) til en kristen forfatterholdning, som deretter begrunnes (*ratio*). Forfatteren bruker et bibelsk vitnesbyrd (*testimonium*) som sammenligning (*simile*) – en allusjon til 1. Kong 20,23–30 (Seip (utg.) 1974:162) for å understreke sitt poeng. I det aktuelle bibelstedet fortelles det om arameerne, som lot sin konge overbevise seg om at israelittene ikke kunne slå dem når de skulle krige mot dem på en slette – grunnen til at israelittene tidligere hadde slått dem, skulle være at Israels gud var en fjellgud. Dermed led arameerne enda et fryktelig nederlag overfor israelittene. Dette stedet fungerer samtidig som et bibelsk eksempel (*exemplum*), som fortelleren kan ta avstand fra. Sammenfatningen (*epilogus*) avsluttes som vi så, med en lovprisning (*laudatio*) av Gud. Også her finner vi et *testimonium*: «Thi jeg af mig selver kand intet formaa» er en referanse til Joh 5,30–32.¹¹⁵ Dermed understreker vitnesbyrdet meningen: Alt, også skrive- og leseprosessen, ligger i Guds hånd, han styrer både forfatter og leser.

Slutten på hilsningsavsnittet i *Nordlands Trompet* kan derfor også sies å inneholde syv av de åtte momenter som kjennetegnet den progymnasmatiske øvelsene kria (Rådberg 2003:245f.) – og følgelig også sentens, som utarbeides etter de samme punktene (Hansson 2003a:12). Forskjellen er at mens kriaen bygger på en pregnant ytring eller en sentenspreget oppsummering av en hendelse som var knyttet til en bestemt person eller situasjon, består sentensen av en allmenngyldig, pregnant ytring (ibid.). Sentensmønsteret er ikke like iøynefallende som *thesis*-mønsteret i teksten, men kan altså likevel gjenkjennes i den, om ikke nettopp i den rekkefølgen som var foreskrevet, og i temmelig forkortet form, bl.a. kommer lovprisningen (*laudatio*) til slutt istedenfor i begynnelsen, og parafrasen mangler. Både sentensmønsteret og drøftingen *pro & contra* av musepåkallelsen som vi finner i *Nordlands Trompet*, er altså noe amputert i forhold til det som er vanlig i rene progymnasmatiske øvelser. Progymnasmatiske elementer inngikk som nevnt i retorikkopplæringen fram til slutten av 1700-tallet/begynnelsen av 1800-tallet, og gjenfinnes når de retorisk utdannede skriver ulike typer kunsthitterære tekster (Hansson 2003a:9f.) – og prekener. At både *thesis*- og kriaelementer finnes i denne teksten, vitner om at Petter Dass, slik man kunne vente, har hatt god kjennskap til *progymnasmata* og har lagt progymnasmatiske strukturer til grunn for sin utforming av hilsningsavsnittet i *Nordlands Trompet*. Vi skal senere undersøke om dette også gjelder for de andre delene av verket.

Avslutningsmetaforen, hvor begrunnelsen er at det blir kveld, blir her en del av fiksjonsrammen rundt Nordlands-beskrivelsen: en reise, som forteller og adressat foretar sammen i det landskapet som skildres.

Imitasjonen, både på motivisk, metaforisk/allegorisk og strukturelt nivå, gir teksten den retoriske rettethet. Vi så hvordan både måltids- og seilasallegorien, begge med røtter i både en klassisk og en kristen tradisjon, viser leseren hvordan han eller hun bør tilegne seg teksten: i kristen oppbyggelig hensikt, men samtidig med blikk for forbindelseslinjene til den klassiske diktningen. Progymnasmatisk struktur (i avvisningen av musepåkallelsen) både understreker imitasjonen og gjør argumentasjonen effektiv. Elegant nok er det en tydelig forbindelse mellom allegoriens metaforer – mat, båtreiser – og det topografiske verkets konkrete motiv. Slik peker allegoriene framover i teksten, samtidig som de trekker linjene utover og «oppover» til en litterær lærd og kristen kontekst. Fortelleren (forfatterens talerør) bruker på denne måten allegoriene til indirekte å knytte sitt emne, Nordlands natur, folkeliv, skikker osv. til den lærde samtidslitteraturen, både den som befant seg i forlengelse av den klassiske diktning og retorikk og den homiletiske tradisjonen.

Utgaver og manuskripter

De tidligste utgavene

Primærutgaver

- a: Dass, Petter 1739: *Nordlands : Beskrivelse/ : Som er : Helgelands/ Saltens/ Lofodens : Westeraalens/ Senniens og Tromsens Fogderier/ med dets Beliggende/ oc hvorudi enhvers Næring og Brug bestaar. : saa og : Hvad slags Fugle i Luften og svemmende Dyr i Havet sig der opholder. : Samt om dets : Horizont/ Elementer og Veyrlig/ : item : Om Finderne og Lapperne. : Forfattet af : Hr: Peder Dass : Sogne-Præst til Alstahaug i Helgelands Fogderie. [«Trykt og tilkiøbs i Kongl: Majests privil: Bogtryckerie i Bergen 1739.»] Bergen.*
- b: Dass, Petter 1739: *Nordlands Trompet : Forfattet : af : Herr PEDER DASS : SognePræst til Alstahaug : Udi : Nordlandene. Kiøbenhavn. [«Til Trykken befodret Af Friderich Jacobsen Bruun, Kongl. Majests. priviligerde Boghandler og Bogbinder udi Christiania, og findes hos hannem tilkiøbs.»] Kiøbenhavn.*
- c: Dass, Petter 1763: *Beskrivelse : over : Nordlands Amt : i : Tronhiems Stift: : Først udgivet under Titel : Nordlands Trompet, : i Vers forfattet : af : Peter Dass, : Fordum Sogne-Præst til Alstahoug Menigheder i Nordlandene./ Oplagt paa nye, :/og med Anmerkninger : oplyset og forøget : af : Albert Christian Dass. [«Oplagt paa nye, og med Anmerkninger oplyset og forøget af Albert Christian Dass : Kiøbenhavn, 1763 : Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche, som første Forlegger, og findes hos hannem tilkiøbs.»] Kiøbenhavn.*

1700-tallets sekundær- og tertiærutgaver

- d: Dass, Petter 1763: *Nordlands Beskrivelse, : Som er : Helgelands, Saltens, Lofodens : Vesteraalens, Senniens og Tromsens Fogderier, med dets Beliggende, og hvorudi enhvers Næring og Brug bestaaer. : saa og : Hvad*

slags Fugle i Luften og svømmende Dyr i Havet sig der opholder. : Samt om dets : Horizont, Elementer og Veyrlig, : item : Om Finderne og Lapperne. : Forfattet af : Hr. Peder Dass : Sogne-Præst til Alstahaug i Helgelands Fogderie. [«Trykt og tilkiøbs i Kongl. Majestæts privil. Bogtrykkerie i Bergen 1763.»] Bergen.

e: Dass, Petter 1776: Beskrivelse over Nordlands Amt i Trondhiems Stift: : Først udgivet under Titel: Nordlands Trompet, : i Vers forfattet af Peter Dass, Fordum SognePræst til Alstahoug Menigheder i Nordlandene. : Oplagt paa nye, og med Anmerkninger oplyset og forøget af Albert Christian Dass. [«Nu paa nye oplagt efter den Udgave i Kiøbenhavn 1763, og Trykt i Hans Kongelige Majests. priviligerede Bogtrykkerie, hos H. Dedechems Efterleverske, hvor den og findes tilkiøbs.»] Bergen.

f: Dass, Petter 1776: Nordlands Beskrivelse, : Som er : Helgelands, Saltens, Lofodens Vesteraalens, Senniens og Tromsens Fogderier, med dets Beliggende, og hvorudi enhvers Næring og Brug Bestaaer : Saa og : Hva slags Fugle i Luften og svømmende Dyr i Havet sig der opholder. : Samt om dets Horizont, Elementer og Veyrligt, : item : Om Finderne og Lapperne : Forfattet af Peder Dass, SognePræst til Alstahaug i Helgelands Fogderie. [«Bergen 1776.»] Bergen.

Manuskripter

Følgende manuskripter er kjent i dag:

A: [Trondheim] Gunnerusbibl. (tidl. Vidensk. Selsk. bibl.) 8°, 527.

Manuskriptet er en avskrift av en del dikt av Dorothe Engelbrektsdotter og Petter Dass, deriblant av en «Her Petter Dasss Beskrivelse over Nordlandene». (Erichsen: 4.)

B: [København] Det kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. fol., 488. «Forsamling af En Deel danske Poeters Wers», inneholder «Buccina Polaris, Nordlandenis Beskrivelse Componeret af Hr Peder Dass» fra s. 63. (Erichsen: 11 – ikke brukt ved Erichsens kollasjoning.)

C: [København] Det kgl. Bibl., Gammel kgl. Saml. 4°, 2852. «Buccina Polaris eller Nordlandenes Beskrivelse componeret af Hr. Peder Dass». (Erichsen kjente det ikke.)

- D1: [København] Det kgl. Bibl., Gammel kgl. Saml. 4°, 2410, I–II. Første hefte inneholder «Buccina Polaris», andre hefte har tittelen «Mag. Peder Dasses Adskillige Danske Vers», inneholder blant annet «Om Finderne og Lapperne». (Seip: D, Erichsen: 6 – ikke brukt ved Erichsens kollasjoning.)
- D2: [København] Det kgl. Bibl., Gammel kgl. Saml. 4°, 2410, I–II. Jf. forrige punkt.
- E: [Trondheim] Gunnerusbibl. (tidl. Vidensk. Selsk. bibl.) 4°, 130. Manuskriptet inneholder «Buccina Polaris». (Erichsen: 1.)
- F: [København] Det kgl. Bibl., Thott fol., 946. Inneholder «Buccina Borealis» (tittelen står på siste side). (Erichsen: 5.)
- G: [København] Univ.bibl., Rostg. 4°, 129. Inneholder «Nordlands Beskrivelse». (Erichsen: 7 – ikke brukt ved Erichsens kollasjoning.)
- H: [København] Univ.bibl., Additamenta 4°, 247a. Dette er et samlebind med «Nordlands Beskrivelse av Pet. Dass» fra s. 321. (Erichsen kjente ikke dette manuskriptet.)
- I: [København] Det kgl. Bibl., Thott 4°, 1390. Dette er et samlebind med «Norlands Beskrivelse af Peder Dass» som nr. 22. (Erichsen kjente ikke dette manuskriptet.)
- J: [København] Univ.bibl., Additamenta fol., 167. Dette er et samlebind med «Nordlands Beskrivelse af Pet. Dass» fra s. 384. (Erichsen: 12 – ikke brukt ved hans kollasjoning.)
- K: [København] Univ.bibl., Rostg. 4°, 130 (I). K og L er to Nordlands Trompetmanuskripter bundet sammen, altså to manuskriptversjoner i samme manuskript (med samme signatur). (Erichsen: 8 – ikke brukt ved hans kollasjoning.)
- L: [København] Univ.bibl., Rostg. 4°, 130 (II). Jf. forrige punkt. (Erichsen: 9 – ikke brukt ved hans kollasjoning.)
- M: [Oslo] Deichmanske bibliotek 4°, 56. Manuskriptet har tittelen «Buccina Polaris Componeret af Ærværdige hr. Peder Dass 1696» og er datert «Tot. d. 10 Mart. 1706», men ved slutten er det tilføyd: «Toten d. 28 Jan. 21 af Jomf Pil fant.» Muligens avskrift av avskriften fra 1706 (Seip (utg.) 1974:137). Eneste manuskript med eksplisitt datering av avskriften. Fra «Om Lapperne og Finderne» er skrevet med en annen hånd; kanskje stammer dette stykket fra 1721. (Erichsen: 2.)
- N: [Oslo] NBO (tidl. Univ.bibl.) 4°, 193. Manuskriptet er en avskrift av teksten «Om Lapper og Finderne i Norge», trykt i Oluf Bangs «Samling af Adskillige Nyttige og Opbyggelige Materier saa vel Gamle som Nye» (1745), s. 608ff. (Erichsen: 3.)

- O: [København] Det kgl. Bibl., Thott 4°, 1524. Dette er et samlebind, hvor s. 151ff. inneholder avsnittet «Om Lapper og Finderne». (Erichsen: 10 – ikke brukt ved hans kollasjoning.)
- P: [Stavanger] Stavanger byarkiv. Manuskriptet er defekt (mangler de første 80 sidene) og ble funnet av en dr. Aagaard fra Tromsø i et skur på Rikshospitalet i Kristiania etter at Erichsens 1874-utgave var publisert. (Erichsen uten nr., se for øvrig Erichsen (utg.) 1891:136f.)
- Q: [Oslo] NBO (tidl. Univ.bibl.) 1084 fol. Manuskriptet er det eneste fullstendige, dvs. det som har hele den tekst vi kjenner fra de trykte utgavene (unntatt dedikasjonen). (Erichsen kjente det ikke.)
- R: [Oslo] NBO Ms. 8° 2000. Dette manuskriptet er en avskrift av c, avskrevet ca. 1765. I likhet med N er dette altså en avskrift etter et trykt forelegg. (Manuskriptet nevnes ikke av Erichsen eller Seip.)
- S: [Trondheim] Gunnerusbiblioteket qMS 130a. Manuskriptet ble trukket fram i lyset av Støren (1960). (Verken Erichsen eller Seip har kjent dette manuskriptet.)

Sekundærlitteratur

- Bibelen 1981 [1978] = *Den Hellige Skrift : BIBELLEN : Det gamle og Det nye testamente*. [Oversettelse ved Det norske bibelselskaps forlag.] [5. opplag 1981.] Oslo.
- Bruland, Skirne Helg 1991: «Petter Dass og den klassiske litteraturen», i: Alenius, Marianne et al.: *Latin og nationalsprog i Norden efter reformationen : Konference 1.–5. august 1987, Biskops-Arnö*. København.
- Bruland, Skirne Helg 2002: «Metaforer og program i Nordlands Trompet», i: Bjørnstad, Hall og Mette Nygård (red.): *Overdådighet og død i barokken*. Oslo.
- Curtius, Ernst Robert 1993 [1948]: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. [Elfte Auflage.] Tübingen og Basel.
- Eriksson, Anders (utg.) 2002: *Retoriska övningar : Afthonios' progymnasmata : av Anders Eriksson : [inledning - översättning - kommentar]*. Nora.
- Hansson, Stina 2000: *Från Hercules till Swea : Den litterära textens förändringar*. Göteborg.
- Hansson, Stina [2002]: «Nordlands Trompet i den svenska 1600-talslitteraturens ljus», i: Forfang, Svein Erik og Ivar Roger Hansen (red.): *Petter Dass og Norden*. Nesna.
- Hansson, Stina 2003a: «Prolog», i Hansson, Stina (red.): *Progymnasmata : retorikens bortglömda text- och tankeform*. Åstorp.
- Lausberg, Heinrich 1990: *Handbuch der literarischen Rhetorik : Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft : 3. Auflage 1990 : Mit einem Vorwort von Arnold Arens*. Stuttgart.
- Rådberg, Ingemar 2003: «Krian i Jacob Wallenbergs predikokunst», i: Hansson, Stina (red.): *Progymnasmata : retorikens bortglömda text- och tankeform*. Åstorp.
- Seip, Didrik Arup (utg.) 1974: *Nordlands Trompet : av Petter Dass : Utgitt ved Didrik Arup Seip*. Oslo. [«Femte utgave», egl. opptrykk av 3. utg.]
- Sejersted, Jørgen 2002a: «Petter Dass' ansikt og ideologi», i: Michelsen, Per-Arne og Marianne Røskeland (red.): *Forklaringer : Litterære tekster lest på nytt*. Bergen.

Østerud, Svein (utg.) 1997: *Horats : Brevet om diktekunsten : Oversatt fra latin med innledning, etterord og kommentarer av Svein Østerud*. Oslo. [= Epistula ad Pisones.]

Noter

[n1.](#) (a:[9]f.)

[n2.](#) (a:10)

[n3.](#) (a:10f.)

[n4.](#) (a:12)

[n5.](#) (a:12f.)

[n6.](#) Det følgende er hentet fra Lauvstads avhandling *Helicons Bierge og Helgeland's schiær*, Universitetet i Oslo 2005.

[n7.](#) (a:11)

[n8.](#) Den opprinnelige tittelen var Epistula ad Pisones (Brevet til Pisonerne).

[n9.](#) Østeruds oversettelse mangler angivelse av versnummer.

[n10.](#) ODS har riktignok ikke oppslagsordet «velæret», bare «æret», som betyr 'ansett', 'aktet' (XXVII:[sp.]1314). Interessante i vår sammenheng er også ordene «velærværdig» og det lydlike «vellærd», som har en lignende bruksmåte som «velæret». I artikkelen til «velærværdig» leser vi: «især anv. i titulatur til gejstlige personer (uden særlig rang)», og under «vellærd» står (op.cit.: [sp.]1016): «Præster i Kiøbstæder og paa Landet tituleres Velædle, Velærværdige og Vellærde». Sitatet er hentet fra skriftet *Underretning, hvorledes de Franske Titler kand indrettes* (1748).

[n11.](#) Bruland (2002:97) peker her på enda en litterær parallell: Grekernes hjemreise fra Troja, hvor Nauplios som hevn lurte dem til å seile mot klippene ved Kaphereus på Euboia. Bruland peker på at flere klassiske forfattere har referert historien, og at Ovid har brukt den som bilde på diktningens farer.

[n12.](#) «Og den samme Dag ad Aften/ sagde Hand til dem: Lader os fare hen ofver. Og de loede Folcket gaa/ og toge Hannem/ som Hand var i Skibet; og der vare fleere Skibe hos Hannem. Og der begyndtes en stor HverelVind/ og kaste Bølgerne i Skibet/ saa at Skibet blef fuldt. Og Hand var bag i Skibet/ og sof paa en Pude: Og de vakte Hannem op/ og sagde til Hannem: Mestere/ skøtter du intet der om/ at vi forgaa? Og Hand stoed op/ og truede Væiret/ og sagde til Hafvet: Tie/ og vær stille: Og Væiret lagde sig/ og det blef meget stille. Og Hand sagde til dem: Hvi ere I saa frygtagtige? Hvi hafver I ingen Troe? Og de frygtede sig saare/ og sagde til hver andre: Hvo er denne; thi Væiret og Hafvet ere Hannem lydige?»

[n13](#). Jf. Visdommens bok 14,3–6: «Men din Forsynlighed/ O Fader!regierer det: thi du gifver og Veye i Hafvet/ og trygt løb midt iblant Bølgerne. Med hvilcket du beviser/ hvorledis du kand hielpe hos alle[ ]Ender/ dersom nogen end gafve sig i Hafvet foruden Skib. Dog efterdi du icke vil[/] at det skal ligge ørkesløs/ som du hafver skabt formedelst din Viisdom/ da skeer det/ at Menniskene troe saa ringe Træ til deris Liv/ og blifve bevarede i Skibet/ som de fare igiennem Hafvsens Bølger med. Thi ogsaa i fordum Tiid/ der de hofmodige Kæmper blefve ødelagde/ da flyde de/ som Forhaabelsen var til at formeere Verden i et Skib/ hvilcket din Haand regierede og lode saa Verdens Sæd efter sig.» Dette bibelstedet understreker ytterligere ydmykhetsholdningen: Alt hviler på Gud, intet på skipet! Merk også henvisningen til Noas ark, og dermed koplingen av skipsmotivet til syndfloden, oppgjøret med synden.

[n14](#). Det var to retninger innen bibelutgivelse i Norge på 1800-tallet. Utgaver bekostet av Det britiske bibelselskap utelot apokryfene. Men i utgavene bekostet av Det norske bibelselskap ble apokryfene først tatt ut i 1904.

[n15](#). «Jeg kand intet gjøre af Mig self; ligesom Jeg hører/ saa dømmer Jeg/ og min Dom er ret; thi Jeg søger icke min Villie; men Faderens Villie/ som udsendte Mig. Dersom Jeg vidner om Mig self/ da er mit Vidnisbyrd icke sandt. Der er en Anden/ som vidner om Mig/ og Jeg veed/ at det Vidnisbyrd er sandt/ som Hand vidner om Mig.»

[k1](#). «kjøpmenn fra Trondheim som handlet på Nordland om sommeren» (Seip (utg.) 1974:162).

[k2](#). Jf. Esters bok, 1 (påpekt av Seip (utg.) 1974:162), hvor det fortelles om «Kong Asveri Giestebud» – det var kostbart og prektig og varte i 180 dager, pluss syv dager for «vanlige folk». I moderne oversettelser (Bibelen 1981 [1978]) kalles Ahasverus Xerxes.

[k3](#). 'vannmeloner', jf. 4 Mos 11,5, hvor meloner nevnes som en av de frukter og grønnsaker Israels folk fikk gratis i Egypt. (Bibelallusjonen først påpekt av Seip (utg.) 1974:162.) Her har for øvrig C varianten «Macroner», G har «Mosepaner», dvs. «marsipaner», H–J har «Raphøner», mens K har «Caponer», dvs. «Kapuner», altså kastrerte hanekyllinger (Seip (utg.) 1974:141,162). Som man ser, er det stor variasjon i hva slags mat som tilbys i de ulike manuskriptene!

[k4](#). En allusjon til 1. Kong. 20,23 (bibelallusjonen påpekt først av Seip (utg.) 1974:162): «Thi Kongens Tiennere af Syrien sagde til hannem: Deris Guder ere Biergenis Guder/ derfor ofervunde de os; O!maatte Vi stride mod dem paa Sletten; Hvad skal det gielde/ vi ville da ofervinde dem?»

[k5](#). Her vil jeg avvise Seips ((utg.) 1974:13,142) emendasjon etter c: «Phantasters Indbildninger» som unødvendig. Stedet fungerer utmerket som det står her: Man

skal la både «Phantaster» og «Indbildninger vrang» «henløbe sin Gang».

[v1](#). Her har Seip ((utg.) 1974:[9],141) v.hj.a. Q emendert til «Hand». Jeg vil imidlertid la stedet stå uforandret. Både a, b, c og alle de øvrige mss. har «Land» (ibid.).

[v2](#). Istedentfor «Odelsmand» har manuskriptene A, B, C, D «Huusmand», C har «Hosbond» (Seip (utg.) 1974:141).

[v3](#). E har «borgere kræmmer» som variant til «Udliggere, Kremmere»

[v4](#). Her har D «Due», mens c har «Druer» (Seip (utg.) 1974:141).

[v5](#). Emendert fra «Udstrekning/ Lotter og Lunder», i samsvar med Seip ((utg.) 1974:13,142), c og A–M. Her følger jeg prinsippet om lectio difficilior, idet jeg går ut fra at det mindre åpenbare adjektiviske presens partisipp «liggende» av avskrivere eller f.eks. trykkere i de andre tilfellene (a, b og Q) er blitt erstattet med «Udstrekning».

Petter Dass' *Vær hilset I Nordlands bebyggende Mænd* er lastet ned gratis fra bokselskap.no